

**PEDAGOGICAL VIEWS OF SAMARKAND JADID
REPRESENTATIVES AND THEIR SIGNIFICANCE IN THE MODERN
EDUCATION SYSTEM**

Zayniddinov Zulfiqor

Abstract: The thesis analyzes the pedagogical views of leading representatives of the Jadid movement in Samarkand at the turn of the 19th–20th centuries – Mahmudxo‘ja Behbudiy, Hoji Muin Shukrullo o‘g‘li, Sadridin Ayniy and others. It highlights their ideas on new-method (usuli jadid) schools, phonetic teaching methods, education in the native language, women's enlightenment, introduction of secular subjects, improvement of teacher qualifications, and awakening of national consciousness. The relevance of this heritage in independent Uzbekistan's education system is demonstrated – in developing modern education based on national values, integrating innovative methods, and advancing gender equality. Jadid pedagogy is evaluated as the historical and theoretical foundation of contemporary education strategies.

Keywords: Jadidism, Samarkand Jadids, pedagogical views, usuli jadid, Mahmudxo‘ja Behbudiy, Hoji Muin, Sadridin Ayniy, native language education, national enlightenment, modern education system, women's education

**SAMARQAND JADID NAMOYANDALARINING PEDAGOGIK
QARASHLARI VA ULARNING BUGUNGI TA‘LIM TIZIMIDAGI
AHAMIYATI**

Zayniddinov Zulfiqor

Annotatsiya: Tezis XIX–XX asr boshlarida Samarqand shahrida jadidchilik harakatining yetakchi namoyandalari – Mahmudxo‘ja Behbudiy, Hoji Muin Shukrullo o‘g‘li, Sadridin Ayniy va boshqalarning pedagogik qarashlarini tahlil qiladi.

Jadidlarning usuli jadid maktablari, fonetik o‘qitish usuli, ona tilida ta’lim, ayollar ma’rifati, dunyoviy fanlarni joriy etish, o‘qituvchi malakasini oshirish va milliy ongini uyg‘otishga qaratilgan g‘oyalari yoritilgan. Ushbu merosning mustaqil O‘zbekiston ta’lim tizimida – milliy qadriyatlar asosida zamonaviy ta’limni rivojlantirish, innovatsion metodlar bilan uyg‘unlashtirish va gender tengligi yo‘nalishidagi dolzarbligi ko‘rsatilgan. Jadid pedagogikasi bugungi ta’lim strategiyasining tarixiy va nazariy asosi sifatida baholanadi.

Kalit so‘zlar: jadidchilik, Samarqand jadidlari, pedagogik qarashlar, usuli jadid, Mahmudxo‘ja Behbudiy, Hoji Muin, Sadriddin Ayniy, ona tili ta’limi, milliy ma’rifat, zamonaviy ta’lim tizimi, ayollar ta’limi

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ВЗГЛЯДЫ ПРЕДСТАВИТЕЛЕЙ САМАРКАНДСКИХ ДЖАДИДОВ И ИХ ЗНАЧЕНИЕ В СОВРЕМЕННОЙ СИСТЕМЕ ОБРАЗОВАНИЯ

Зайниддинов Зульфикор

Аннотация: Диссертация анализирует педагогические взгляды ведущих представителей джадидского движения в Самарканде на рубеже XIX–XX веков – Махмудходжу Бехбуди, Ходжи Муина Шукрулло угли, Садриддина Айни и других. Освещаются их идеи о школах нового метода (усули джадид), фонетическом методе обучения, образовании на родном языке, просвещении женщин, введении светских дисциплин, повышении квалификации учителей и пробуждении национального сознания. Показана актуальность этого наследия в системе образования независимого Узбекистана – в развитии современного образования на основе национальных ценностей, интеграции инновационных методов и продвижении гендерного равенства. Джадидская педагогика

оценивается как историческая и теоретическая основа современных образовательных стратегий.

Ключевые слова: джадидизм, самаркандские джадиды, педагогические взгляды, усули джадид, Махмудходжа Бехбуди, Ходжи Муин, Садриддин Айни, образование на родном языке, национальное просвещение, современная система образования, образование женщин

XIX asr oxiri va XX asr boshlarida Turkistonning ijtimoiy-madaniy hayotida yuz bergan eng muhim jarayonlardan biri jadidchilik harakati bo'lib, bu oqim xalqni ma'rifat, zamonaviy bilim va milliy o'zlik sari yetaklagan buyuk uyg'onish davri sifatida tarixda muhrlanib qoldi. Jadidchilikning eng faol markazlaridan biri Samarqand shahri edi – bu yerda ma'rifatparvar ziyolilarning faoliyati nafaqat mahalliy, balki butun Turkiston miqyosida ta'lim-tarbiya tizimining tubdan yangilanishiga olib keldi. Samarqand jadidlarining pedagogik qarashlari o'zbek xalqining o'tmishdagi eng ilg'or tafakkur namunalaridan biri bo'lib, ularning g'oyalari bugungi kunda ham O'zbekiston ta'lim tizimining milliy-ma'naviy asosini mustahkamlashda, zamonaviy pedagogik yondashuvlarni boyitishda muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Samarqand jadidchiligi o'zining yorqin namoyandalari bilan ajralib turadi. Ulardan eng muhimi va eng nufuzlisi – Mahmudxo'ja Behbudiy edi. 1875-yilda Samarqand yaqinidagi Baxshitepa qishlog'ida tug'ilgan bu buyuk ma'rifatparvar jadidchilik harakatining Turkistondagi asosiy yo'l boshchilaridan biriga aylandi. Behbudiy ta'limni xalqni uyg'otishning eng muhim quroli deb bilgan va bu yo'lda o'z hayotini butunlay bag'ishlagan edi. U eski usuldagi maktab-madrasalarning qoloqligi, yodlashga asoslanganligi va dunyoviy fanlardan mahrumligini qattiq tanqid qilib, “usuli jadid” deb atalgan yangi ta'lim tizimini joriy etishga harakat qildi. Behbudiy fikricha, ta'lim faqat diniy matnlarni yodlash emas, balki insonni hayotga tayyorlaydigan, aqlni o'stiradigan,

vatanparvarlik va ma'naviy poklikni singdiradigan jarayon bo'lishi kerak edi. Uning "Padarkush" dramasi orqali bildirdiki, xalqning qoloq qolishi eski ta'lim tizimining natijasidir va yangi maktablar ochilmasa, millatning kelajagi yo'q.

Behbudiy Samarqandda birinchi yangi usul maktablarini tashkil etishda bevosita ishtirok etdi. 1903-yildan boshlab u o'z shogirdlari bilan birga fonetik usulda o'qitishni yo'lga qo'ydi, arab alifbosini o'zbek tilining talaffuz xususiyatlariga moslashtirdi, darsliklar yaratdi. Uning "Kitobat ul-atfol", "Amaliyoti islom", "Geografiya umraniy" kabi darsliklari o'sha davr uchun inqilobiy ahamiyatga ega edi. Bu kitoblarda nafaqat ona tili, hisob, tabiatshunoslik, balki Yevropa tajribasi ham o'z aksini topgan edi. Behbudiy ta'limning maqsadi – "ma'rifat bilan ongni uyg'otish" deb hisoblar edi. U ayollar ta'limiga alohida e'tibor berib, "xotin-qizlarimiz ham o'qimasa, millatning yarmi qoloq qoladi" degan fikrni ilgari surdi. Uning "Samarqand" gazetasi orqali e'lon qilingan maqolalari ta'lim masalalariga bag'ishlangan bo'lib, unda o'qituvchilarning malakasi, maktablarning moddiy ta'minoti, o'quvchilarning huquqlari masalalari ko'tarilgan edi. Samarqand jadidlarining yana bir muhim vakili – Hoji Muin Shukrullo o'g'li edi. 1883-yilda Samarqandning Ruhobod mahallasida tug'ilgan bu ma'rifatparvar o'qituvchi va shoir jadid ta'limining amaliy jihatdan joriy etilishida katta rol o'ynadi. Hoji Muin 1903-yildan boshlab yangi usulda dars bera boshladi va 1908-yilda "Rahnamoi savod" alifbe darsligini nashr etdi. Bu kitob o'zbek bolalari uchun eng muvaffaqiyatli fonetik usul namunasi bo'lib, unda harflar talaffuzga qarab o'rgatilar, bolalarning yosh xususiyatlari hisobga olinardi. Hoji Muin ta'limni hayot bilan bog'liq deb bilgan va darslarda she'rlar, hikoyalar, maqollar orqali ma'naviy tarbiya berishga harakat qilgan. Uning "Yoshlarga murojaat" risolasida "ilm – millatning nuridir, jaholat – eng katta dushman" degan g'oya asosiy o'rin tutadi. Hoji Muin Samarqandda ochilgan ko'plab yangi maktablarda dars bergan va o'qituvchilar malakasini oshirish kurslarini tashkil etishda faol ishtirok etgan.

Samarqand jadidlarining faoliyatida Sadridin Ayniy ham muhim o‘rin tutadi. Garchi u Buxoroda tug‘ilgan bo‘lsa-da, Samarqandda uzoq yashab, jadid maktablarida dars bergan va bu shaharning ma‘rifiy muhitiga katta ta‘sir ko‘rsatgan. Ayniyning “Ta‘limi atfol” kitobi bolalar uchun eng muhim pedagogik asarlardan biri bo‘lib, unda ta‘limning maqsadi – “bolani erkin fikrlaydigan, vatanini sevadigan inson qilib tarbiyalash” deb ko‘rsatilgan. Ayniy eski madrasalarning qoloqligini qattiq tanqid qilib, yangi maktablarda tabiatshunoslik, geografiya, adabiyotni o‘qitish zarurligini ta‘kidlagan. Uning fikricha, ta‘lim faqat bilim berish emas, balki shaxsni shakllantirish, milliy ongini uyg‘otishdir.

Samarqand jadidlarining pedagogik qarashlarining umumiy xususiyatlari quyidagicha edi: birinchidan, ular ta‘limni milliy va dunyoviy asosda qurish tarafdori bo‘lganlar. Eski maktablar faqat arab tilida, yodlash usulida dars bergan bo‘lsa, jadidlar ona tilida, fonetik usulda, hayotga yaqin fanlar bilan o‘qitishni yo‘lga qo‘ydilar. Ikkinchidan, ular ta‘limni ijtimoiy o‘zgarishlarning asosiy vositasi deb bilganlar. Behbudiy “maktab – millatning yuragi” der edi. Uchinchidan, ayollar ta‘limiga alohida e‘tibor berganlar – chunki millatning yarmi ayollar edi va ularning savodsizligi oila va jamiyatning qoloq qolishiga olib kelardi. To‘rtinchidan, jadidlar o‘qituvchining rolini juda yuqori baholaganlar. O‘qituvchi faqat bilim beruvchi emas, balki ma‘naviy yetakchi, vatanparvar shaxs bo‘lishi kerak edi.

Bu g‘oyalar o‘z davrida inqilobiy edi. Jadidlar maktablari ochilishi bilan minglab bolalar ilk bor ona tilida o‘qish-yozishni, dunyoni tanishishni, o‘z tarixini o‘rganishni boshladilar. Ular yaratgan darsliklar o‘zbek tilining adabiy shakllanishiga ham katta hissa qo‘shdi. Jadid pedagogikasi Yevropa tajribasini (Jan-Jak Russo, Iogann Pestalotsi g‘oyalarini) o‘zbek milliy an‘analari bilan uyg‘unlashtirgan noyob sintez edi.

Bolalarning yosh xususiyatlarini hisobga olish, faol o‘qitish usullari, sinf-dars tizimi – bularning barchasi jadidlar tomonidan Turkistonda birinchi marta joriy etilgan yangiliklar edi. Bugungi kunda O‘zbekiston ta’lim tizimida Samarqand jadidlarining g‘oyalari ko‘p jihatdan ko‘rish mumkin. Mustaqillik yillarida milliy ta’lim konsepsiyasi ishlab chiqilar ekan, jadid merosi asosiy manbalardan biri bo‘ldi. Zamonaviy maktablarda ona tilida ta’lim, milliy qadriyatlarning o‘quv jarayoniga kiritilishi, Prezident maktablari va Ixtisoslashgan maktablarning tashkil etilishi – bularning barchasi jadidlar orzu qilgan zamonaviy va milliy ta’lim tizimining davomi hisoblanadi. Jadidlarning “ilm – millatning nuri” degan shiori bugungi kunda ham O‘zbekistonning ta’lim strategiyasining asosiy g‘oyasi bo‘lib qolmoqda. Jadidlarning ayollar ta’limiga qaratgan e’tibori zamonaviy O‘zbekistonda gender tengligi siyosatining tarixiy asosini tashkil etadi. Ularning fonetik usul va bolalar psixologiyasini hisobga olish g‘oyalari bugungi boshlang‘ich ta’limda qo‘llanilmoqda. Eng muhimi, jadidlar ta’limni milliy o‘zlikni saqlash va rivojlantirish vositasi deb bilganlar – bu g‘oya mustaqillikdan keyin milliy kadrlarni tayyorlash, o‘zbek tilini davlat tili darajasiga ko‘tarish, tarix va madaniyatni chuqur o‘rganishda to‘la aks etmoqda.

Samarqand jadidlarining pedagogik merosi shuni ko‘rsatadiki, haqiqiy ta’lim o‘tmish bilan kelajakni bog‘lovchi ko‘prikdir. Ularning g‘oyalari zamonaviy pedagogikada faol o‘qitish, loyiha usullari, raqamli texnologiyalar bilan boyitilib, yangi bosqichga ko‘tarilmoqda. O‘zbekistonning 2030-yilgacha bo‘lgan ta’lim strategiyasida belgilangan maqsadlar – dunyo ta’lim standartlariga yetish, milliy qadriyatlar bilan uyg‘unlashtirish – jadidlarning orzularining amalda davomi hisoblanadi. Shu sababli, Samarqand jadid namoyandalarining pedagogik qarashlari nafaqat tarixiy ahamiyatga ega, balki bugungi kunda ham ta’lim tizimining rivojlanishiga muhim yo‘nalish berib, xalqimizning ma’naviy-ma’rifiy yuksalishida muhim rol o‘ynaydi. Ularning ismlari va

g'oyalari abadiy yashaydi, chunki ular o'zbek xalqining kelajagini o'ylagan buyuk farzandlar edi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Behbudiy M. Tanlangan asarlar. – Toshkent: Sharq, 1998. – 456 b.
2. Qosimov B. Jadidchilik – taraqqiyparvarlik harakati. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2002. – 320 b.
3. Ayniy S. Ta'limi atfol va boshqa pedagogik asarlar. – Toshkent: O'qituvchi, 2005. – 248 b.
4. Hoji Muin. Rahnamoi savod va pedagogik risolar. – Samarqand: Fan, 2010. – 180 b.
5. Fitrat A. Tanlangan asarlar (jadid pedagogikasi haqidagi maqolalar). – Toshkent: Ma'naviyat, 2015. – 512 b.
6. Qodiriy H. O'zbek pedagogikasi tarixi. – Toshkent: Universitet, 2018. – 384 b.
7. Avloniy A. Turkiy guliston yoxud axloq (qayta nashr). – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2020. – 216 b.
8. Zayniddinov Z. Jadid pedagogik merosi va zamonaviy ta'lim (maqolalar to'plami). – Toshkent: Fan va texnologiya, 2023. – 156 b.
9. O'zbekiston ta'lim tizimi: tarix va hozirgi kun (kollektiv monografiya). – Toshkent: O'zbekiston, 2024. – 412 b.
10. Jadidchilik harakati va ta'lim islohotlari (maqolalar to'plami). – Samarqand: Samarqand davlat universiteti nashriyoti, 2025. – 289 b.